

Gondolatok Pápay szótári hagyatékáról

VÉRTES EDIT
Budapest

Pápay József 1928 szeptember havában azt írta Melich Jánosnak, hogy „Sajtóra kész kéziratom van vagy két kötetre való (északi osztják medvénekek s a medvekultuszra vonatkozó följegyzések, mythikus énekek, regék). ... *Most a szótári anyagot rendezem, ezt akarom legelőbb ... kiadni*, ... a kéziratot, a legnagyobb valószínűség szerint, 1929 második felében már sajtó alá adhatom” (ÉOM 023). A szótár kézírata azonban Pápay 1931-ben bekövetkezett váratlan haláláig sem készült el, sőt a cédulaanyag rendezését sem fejezte be Pápay. A hagyatékából – mint jól tudjuk, – a medvekultusszal kapcsolatos kéziratot Fazekas Jenő hamarosan publikálta (ÉOM); a szótár kiadását a nyelvészek csak sürgették, de senki sem foglalkozott vele. Karjalainen szótárának posztumusz megjelenése után (1948) a sürgetések is megszűntek. Steinitz osztják szótári tervének s a munkálatok megindulásának hírére már azt lehetett itt-ott hallani, hogy Pápay szótári hagyatékának a kiadása teljesen fölösleges, mert a DEWO a tervek szerint tartalmaz minden eddig följegyzett osztják szóanyagot.

Az kétségtelen tény, hogy Steinitz nagyszabású szótári tervéhez használta Pápay szógyűjteményét. Most is megvan még az o-kezdetű szavak között egy kis papírlapocska, rajta Steinitz keze írásával: „*bis hier durchgesehen*”. (Minthogy a szótári gyűjtés négy doboza bármilyen sorrendben használható, nem lehet tudni, hogy az emlékeztető cédula erre az egyetlen dobozra vonatkozik-e, vagy az ábécérendben ezt megelőzőkre is.) Többen bírálták Steinitz munkálatai miatt az MTA kéziratárának a szabályzatát, mely bárkinek saját céljaira lehetővé teszi a kéziratok használatát; többen hangoztatták, hogy Steinitz „kimazsolázza” Pápay anyagát, kicédulázza belőle azt, ami új más följegyzésekhez képest, az belekerül a DEWO-ba, annak megjelenése után Pápay északi osztják szótára már nem adhat majd semmi új anyagot, kiadása fölöslegessé válik. Egybevetették az MTA kéziratárának a szabályait a finnek gyakorlatával, mely szerint a Suomalais-Ugrilainen Seura elnökségének az engedélyre szükséges ahhoz, hogy kiadatlan kézírataikba valaki beletekinthessen, védik a hagyatékok hátrahagyóinak érdekeit, csak a kiadás után válik hagyatékuk közkinccsé, addig csak engedéllyel lehet belőle egy-két adatot fölhasználni.

Pápay hagyatékának kiadása során (BiblPáp. I–VI.) csináltam néhány „szűrőpróbát” annak megállapítására, hogy a DEWO mennyire tartalmazza Pápay szó- és szólásanyagát. A hagyaték Ms. 10.202/26 jelzetű kézírata (BiblPáp. VI, 80–100) „Az osztják halotti szertartáshoz” című följegyzéseinek (VI, 82–89) speciális szókincséből a következőket hiába kerestem a DEWO-ban: *uðslpßsl* 'szemfödő' (84), *päs-ŝaŝkän* 'kézfödő' (uo.), *svmälisl jäh* 'temető emberek' (uo., kézirat 26:2a, vö. DEWO 1516), *χplä χond!l!j!dä* '... (osztják tetemrehívás)' (92) a jelentése: „a halottat kérdeztetni (?)” (26:4a), *as uðdl* 'árnyék vevés' (26:5, 94). „Az osztják vélekedése a halálról” följegyzés *O pèrnäll* 'pogány ... (= kereszt nélkül ...)' (81) szavát Steinitz szótára csak a Kr. és Kaz. nyelvjárásból közli (1215). A *jēmäl-* 'az osztják illemszokásokat megtartani' (100) adat a halotti szertartások után (26:6) általánosabban látszik a rituális illemszabályok megtartására utalni, mint a DEWO értelmezése (373–4, ahol van O közlés is), mely szinte az egész osztják nyelvterületre vonatkozóan csak a női és férfi nászrokonság illemszabályainak tűnik. Van ugyan a DEWO-ban „O. *χämläs* Käfer” (497), ez a szükségzavú közlés azonban nem sejtetheti, hogy Pápay hosszú, rituális szempontból érdekes följegyzést tudott eről a bogárról készíteni (26:6, 98–99).

Végeztem még két további kísérletet, hogy ne kizárólag a mitikus szókinsz területén tájékozódjam. A Pápay készítette, az 1. füzet végén található tartalomjegyzék szerint van a füzetben többek között egy rész, melyre ott „Bogyó-nevek” (97–98, VI, 293–4) cím utal, továbbá a „madarak rövid jellemzése” (88–89, VI, 128–9). Ezt az összeállítást is egybevetettem a DEWO anyagával.

Pápay – sorszámokkal ellátva – tíz bogyó nevét jegyezte föl, közülük kilenc összetétel, „*rex* 'bogyó, mindenféle bogyószerű gyümölcs'” utótaggal. Ezek közül a DEWO-ban az *O rex* 'Beere' (1265) címszó alatt annak összetételei között három (az 1., 7., 10.) ugyanott megtalálható, megvan Pápay 2. példája is, de csak a színjai nyelvjárásból adatolva. Van viszont a DEWO-ban két adat Ahlqvisttól, melyek nem találhatók Pápaynál. Pápay további öt *-rex* utótagú bogyóneve az előtag szerint keresve sem található meg a DEWO-ban (lásd 3., 4., 5., 6., 9.), ill. a 3., a 6. és a 9. utótag nélkül *sewapsi* (1319), *ánsi* (112), *l'om* (374) alatt, tehát csak az előtag van meg. A 8. bogyó nevét tartalmazza a DEWO, 1. 960. Ezek szerint a tízből két följegyzés (a 4., 5.) csak Pápay szóanyagában adatolt.

A madarak megnevezésével kapcsolatosan is hasonlóak az eredmények. Pápay összeállításában 15 madár neve olvasható. Ezek közül az *O* adat is megvan a DEWO madárneveinél *O aw-ləχ* (234), *kurek* (677), *χensi* (525), *wujəw* (1566), *tōχtōχ* (1423), *torəm-š[iški]* (1545–6), *wəs-wəs-ni-η* (1557) esetében, vagyis Pápay 1., 2., 3., 5., 7., 12. és 13. följegyzése csak annyiban többlet a DEWO-hoz képest, hogy mondatban közli helyenként a madár nevét, ill. közöl valamit a madárról. Az *O wəs* 'Wasservogel' (1636) a DEWO-ban nincs meg 'fekete' jelzővel, ahogy Pápay a 4. madár nevét közli. Néhány esetben Steinitz csak más nyelvjárásból ismeri az adatot, a 6. Nizjamból van meg (s nem tudható, mire utal az stb. 283), a 10. csak Kazimból (661), a 11. jelzete Kaz. és KoP (1546, vö. 155). Nincs meg sem *O*-ból, sem más nyelvjárásból a 8., 9., 14. és a 15. madár neve – vagy Fokos-Fuchsnak Karjalainen szótáráról ilyen esetekben használt megfogalmazási módjával: ezt a négy madárnevet nem találtam meg a DEWO-ban.

A megvizsgált néhány eset alapján nem vonható le az a következtetés, hogy Pápay anyagának a kiadása most már fölösleges lenne. Arra a legutóbbi időkig semmi remény sem volt, hogy ez hamarosan megtörténjék. Az idősebb osztjakológusok erre aligha vállalkozhatnak, a fiataloknak pedig terepmunkát kell végezniük, amíg arra még van lehetőség. Szerencsére Pápay a szótár cédulaanyagát tintával írta, nem ceruzával, mint a szöveggyűjteményt. A szótár földolgozása így nem annyira sürgős, mint a hagyaték többi részénél volt. A szövegföljegyzésekben Pápay piros aláhúzással jelölte meg a szótár számára kicédulázott szavakat, kifejezéseket. Ez a piros jelölés a szövegkiadásban vagy egyáltalán nem látható, vagy nem különböztethető meg a fekete aláhúzásoktól. Célszerű lenne a szótári anyag négy dobozához a BiblPáp. I–VI-ból egy olyan példányt mellékelni, melyet a még nehezen, de többnyire megállapítható piros aláhúzásokkal látnának el, hogy ez a szótári munkálatok végzéséhez lehetővé tenné a Pápay szándéka szerinti kicédulázások ellenőrzését, addig kell ezt megcsinálni, míg a szöveghagyaték nem válik teljesen olvashatatlanná.

A legújabb debreceni tervek számítógép használatával belátható időn belül rendezni és kiadni szeretnék Pápay szógyűjteményét.

Források:

BiblPáp. I–VI	– <i>Bibliotheca Pápayensis I–VI</i> . Debrecen 1988–95.
DEWO	– STEINITZ, WOLFGANG, <i>Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache</i> . Berlin 1966–.
ÉOM	– PÁPAY JÓZSEF, <i>Északi osztják medveénekek</i> . Sajtó alá rendezte FAZEKAS JENŐ. Budapest 1934.